

Integráltan tanuló, enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szociális helyzetének felmérése szociometria segítségével

Az integrált nevelés jogszabályi lehetősége 1993 óta biztosított Magyarországon. Kezdetben igen kevés intézmény vállalkozott erre a feladatra, mára az általános iskolák nagy része fogad valamilyen sajátos nevelési igényű (SNI) gyermeket, hiszen az OKM adatai szerint ma már az SNI gyermekek 60 százaléka integráltan tanul. Ennek ellenére viszonylag kevés hazai adattal rendelkezünk ezeknek a gyermekeknek a helyzetéről, akár a teljesítményüket, akár pedig a beilleszkedésüket nézzük. Ez a tanulmány elsősorban egy fogyatékosági csoport, az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szociális szempontú beilleszkedését tárja fel.

Elméleti bevezetés

Az optimális szocio-emocionális beilleszkedés vizsgálata integrált körülmények között már a '70-es évek óta az érdeklődés középpontjában van, hiszen sok kutatás jutott arra a megállapításra, hogy a tanulásban akadályozott tanulók szociális státusza befolyásolható integrált feltételek között, mégpedig azáltal, hogy több lehetőségük lesz pozitív interakciók kiépítésére a kortársakkal (Estell, Jones, Pearl, Van Acker, Farmer és Rodkin, 2008). Mégis sokszor az látható, hogy az integrált gyermekek szociális helyzete központi problémát képvisel, gyakran csak érintőleges szerep jut nekik a kortárs csoportban (Elmiger, 1995; Ring és Travers, 2005). Ennek ellenére hiszünk abban, hogy a közös iskoláztatás az akadályozott és a nem akadályozott gyermekek számára egyaránt a szociális és személyiségfejlődési lehetőségek kibővítési módja (Kleffken, 1996).

Bless (1995) metaanalízise során 45 vizsgálat eredményeit elemezte újra. Ezek szerint a tanulásban akadályozott tanulók általában szignifikánsan alacsonyabb szociometriai státusszal rendelkeznek, mint nem akadályozott osztálytársaik. Ezek az eredmények nem függenek a konkrét iskolaszervezési struktúrától vagy az integráció típusától, de az integráció időtartamától sem. Ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy egyes, tanulásban akadályozott gyermekek kedveltek az általános iskolai osztályokban, s osztálytársaik jól elfogadják őket. És fordítva is igaz: van sok tanuló, akiknél nincs különösebb tanulási probléma, mégsem kedvelik őket és peremhelyzetre szorulnak az osztályban. Ezek az eredmények felvetik azt a kérdést, hogy az elfogadás-elutasítás nem annyira az akadályozottságra, hanem sokkal inkább a gyermek személyiségére vonatkozik. Ezt erősíti meg egy hazai vizsgálat is (Torda, 2004), ahol kilenc, tanulásban akadályozott gyermeket

kérdeztek meg a kirekesztettség, az izoláció és a másság kapcsán. Azt találták, hogy a fogyatékos diákok többsége nem peremhelyzetű vagy közösségtől izolált, így elfogadásuk vagy elutasításuk leginkább személyiségük jellemzőitől függhet.

Német nyelvterületen végzett vizsgálatok szerint az integráltan tanuló, tanulásban akadályozott gyermekek iskolai teljesítménye magasabb szintű volt, viszont társaik között szociális státuszuk alacsony maradt, önértékelésük is alacsonyabb volt, mint a szegregált iskolában tanuló társaiké (Lányiné, 1995). Máshol felmerült az integráció gátló hatásainak megléte, például gátlólag hathat az úgynevezett „jó” tanulók fejlődésére, de mások kimutatták azt is, hogy ezek a gondolatok, félelmek alaptalanok (Bless, 1995).

Több, mint félezer, teljes integrációban tanuló gyermekeket vizsgáltak meg az Amerikai Egyesült Államokban a szociometria módszerét alkalmazva. Az integrált gyermekek között volt tanulásban akadályozott gyermek, érzelmi és viselkedési problémával küzdő tanuló, mozgáskorlátozott és érzékszervi fogyatékos diák is. A legkevesebb pozitív választást az érzelmi és viselkedési problémával küzdő gyermekek kapták, majd a tanulásban akadályozott gyermekek, végül pedig a mozgáskorlátozottak. Érdekes megállapítása volt a vizsgálatnak, hogy önmagában az a tény, hogy a fogyatékos gyermekek a nap 100 százalékát integrált körülmények között töltik (ez a teljes integráció a cikk értelmezésében), még nem változtatta meg az azonos életkorú kortársak véleményét róluk (Sale és Carey, 1995).

Klicpera és Klicpera (2003) Alsó-Ausztriában vizsgálta a sajátos nevelési igényű tanulók szociális tapasztalatait integrált körülmények között. A komplex kérdőív-rendszerrel megkérdezték a gyermekeket, a pedagógusokat, a gyógypedagógusokat és a szülőket is. A részt vevő sajátos nevelési igényű gyermekek fogyatékosági típus szerint a következőképpen oszlottak meg: 30 tanulásban akadályozott tanuló, 4 értelmileg akadályozott tanuló, 1 mozgáskorlátozott tanuló, 1 autista tanuló és 1 érzékszervi fogyatékos tanuló. Azt találták, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók általában kedvezőtlenebb szociális tapasztalatokról számoltak be. Szignifikánsnak mutatkozott a különbség a sajátos nevelési igényű és a nem sajátos nevelési igényű tanulók között az agresszív és proszociális viselkedés megtapasztalásában. Az integrált tanulók közül sokan az agresszió áldozatának érzik magukat (például: verekedés, csúfolás, kiközösítés). Emellett sajnos ritkán számoltak be segítő, támogató magatartásmód megéléséről. Nem volt szignifikáns különbség a két tanulócsoport között önmaguk viselkedésének megítélésében.

Ebben a vizsgálatban a sajátos nevelési igényű gyermekek általában egyedül érzik magukat, és gyakran visszahúzódnak a szociális kapcsolatok elől. Sokan számoltak be levertségről, depresszív tünetekről is. A szociális elfogadottságukat is kedvezőtlenül ítélték meg ezek a gyermekek. A sajátos nevelési igényű diákok kevesebb barátot tudtak megnevezni az osztályból, és csekély mértékű kölcsönös kapcsolatuk volt, valamint rosszabbnak ítélték meg az osztályfőnökkel való kapcsolatukat, mint a nem sajátos nevelési igényű gyermekek.

A gyermekek a sajátos nevelési igényű tanulókat általában kedvezőtlen szociális magatartással jellemezték, sokszor visszahúzódnak és viktimizálnak látták őket. Viszont ritkábban gondolták őket agresszívnek, mint az osztály többi tanulóját.

A sajátos nevelési igényű gyermekek szülei elégedettek voltak, többször említették, hogy a gyermekek teljesítménymotivációjára pozitív hatással van az integráció, a nem sajátos nevelési igényű tanulók teljesítménye. De például az integratív oktatásban megjelenő globális szociális tapasztalatok (például: a tanárok csoportmunkához való hozzáállása) szempontjából nem volt különbség a szülők véleményében. Két fő kivétellel minden integrált gyermek szülője jelezte, hogy gyermekének legalább egy jó barátja van, de 21 százalékuknak nincs osztályon belüli barátja. Mindezek ellenére a nem fogyatékos gyermekek szülei általában saját gyermekük és az integráltan tanuló gyermek közötti pozitív kapcsolatáról számoltak be.

Cambra és Silvestre (2003) vizsgálataiban 4., 5. és 6. osztályos tanulók vettek részt, 97 fő ép fejlődésű gyermek és 29 fő sajátos nevelési igényű diák. Módszerként egy énkép-skálát és szociometriát alkalmaztak. Az énkép-skála három dimenziót igyekezett feltárni, amelyek a következők voltak: személyes dimenzió, elméleti dimenzió, szociális dimenzió.

- A személyes dimenzióban a tanulók fizikai jellemzőiket, saját személyiségüket ítélték meg. Ilyen megállapításokra kellett igennel vagy nemmel felelni: „Csúnya vagyok.”
- Az elméleti dimenzió lehetőséget adott a diákoknak arra, hogy saját tanulási képességeikről, teljesítményükről, illetve a tanárokkal való kapcsolatukról nyilatkozzanak. Például ilyen tartalmú állításokat tartalmazott a skála: „A tanáraink barát-ságtalanok.”
- A szociális dimenzióban az osztálytársakkal való kapcsolatra kérdeztek rá, valamint a barátságok létrehozásával és fenntartásával kapcsolatos képességekre. Például: „Nehéz barátokat szerezni.”

A kutatás eredményei szerint a nem sajátos nevelési igényű tanulók énképe jobb lett, mint a sajátos nevelési igényű tanulóké, ettől függetlenül ez nem azt jelenti, hogy nekik negatív lenne az énképük. A személyes énkép vonatkozásában nem lett statisztikai különbség, viszont a másik két dimenzió esetében igen. A nem sajátos nevelési igényű gyermekeket többször választották a szociometriai vizsgálatban, mint a sajátos nevelési igényű diákokat, akár a játékokra, akár a munkára vonatkozó kérdéseknél. Emellett tendencia mutatkozott a sajátos nevelési igényű tanulók elutasításának irányában.

Egy brit vizsgálatban azt találták a szerzők, hogy a korábban szegregáltan tanuló fogyatékos gyermekek (minimum 18 hónap integráció után) szociális elfogadása nem különbözik a tipikus fejlődésű osztálytársaktól. Viszont az egyéb sajátos nevelési igényűvel rendelkező gyermekek kevésbé

elfogadottak és jobban elutasítottak mind a munka, mind pedig a szociális tevékenységek során. Őket kevésbé kooperatívnak és kevésbé vezető alkatnak találták a többiek. A fogyatékos gyermekeket pedig leginkább félénknek minősítették, valamint ők voltak azok, akik ki voltak téve valamilyen bántalmazásnak. A szociális elfogadásban megnyilvánuló különbség oka a viselkedésben keresendő: míg az egyik csoport inkább félénk, a másik kooperációra képtelen (Frederickson, Simmonds, Evans és Soulsby, 2007).

Frostad és Pijl (2007) majdnem ezerfős mintán nézte meg a gyermekek szociális helyzetét az osztályban, valamint szociális képességeik fejlettségét. A szociometria során a nem sajátos nevelési igényű gyermekek több választást kaptak. Tanulásban akadályozott diákok esetében a szociális pozíció és a szociális képességek fejlettsége között nem talált

Az eredmények kapcsán két javaslat fogalmazódott meg, amellyel ösztönözni lehetne a jobb szociális integráció elérését. Az iskolákban olyan csoportmunkákat kellene alkalmazni, amelyben minél több kooperáció és kommunikációs helyzet hozható létre a sajátos nevelési igényű tanulók és osztálytársaik között (ezt erősíti meg például Benkmann, 1994). A másik javaslat szerint növelni kellene a gyermekek tudását a különböző fogyatékoságokkal kapcsolatban, hogy így el tudják fogadni a különböző fejlődési mintákat. Fontos, hogy a tevékenységek illeszkedjenek a megfelelő életkorhoz, tudáshoz (Cambra és Silvestre, 2003).

kapcsolatot. Megállapította, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók 20–25 százaléka peremhelyzetben van, míg a nem sajátos nevelési igényű gyermekeknek csak 8 százaléka. Megfogalmazta, hogy érdemes lenne az egyes fogyatékosági típusokat külön-külön vizsgálni.

Koster, Pijl, Houten és Nakken (2007) a szociometriai felmérést interjúkkal egészítette ki. Az ő vizsgálatukban a sajátos nevelési igényű tanulók 10 százaléka volt népszerű helyzetben, míg a nem sajátos nevelési igényű gyermekek 21 százaléka. Érdekes eredmény született, hiszen mind a pedagógusok, mind a szülők, mind pedig a gyógypedagógusok jobbnak ítélték a gyermek helyzetét az osztályban, mind maguk a gyermekek.

Estell és munkatársai (2008, 2009) harmadik osztályos gyermekeket (1361 főt) vizsgáltak longitudinális módszerrel a hatodik osztályig, ebből nehezen tanuló volt 55 fő. Az eredményeik azt jelezték, hogy a tanulásban akadályozott gyermekek hasonló arányban tartoznak egy kortárs csoporthoz, mint az átlagosan teljesítő kortársaik, ebben a csoportban hasonló státuszt töltenek be, valamint a csoportnagyság tekintetében sem találtak különbséget. Ennek ellenére az integrált gyermekeknek az osztályban kevesebb kölcsönös kapcsolatuk van. Az utánkövetés során a helyzetük nem változott, de ez nem azt jelenti, hogy szociálisan marginalizált helyzetben lennének az osztályban. A szerzők szerint inkább azt, hogy szociális képességek megszerzésében hátrányban vannak, és ezt a lemaradást az évek során sem sikerül behozni.

A vizsgálat hipotézisei

A szakirodalmi áttekintést követően a következő hipotéziseket állítottuk fel.

1. A korábbi szociometriai vizsgálatok alapján (Bless, 1995; Sale és Carey, 1995; Klicpera és Klicpera, 2003; Cambra és Silvestre, 2003; Frederickson és mtsai, 2007; Frostad és Pijl, 2007; Koster és mtsai, 2007; Estell és mtsai, 2008, 2009) azt feltételezzük, hogy az integráltan tanuló, enyhén értelmi fogyatékos gyermekek rokonszenvi kérdések tekintetében kevesebb kölcsönös választást kapnak osztálytársaiktól, mint a többi gyermek.
2. Az integráltan tanuló, enyhén értelmi fogyatékos gyermekek a beilleszkedési nehézségekre vonatkozó kérdésekben szignifikánsan több választást kapnak, mint nem integrált osztálytársaik, mert a társaik számára is jól érzékelhetőek a beilleszkedési nehézségeik.
3. Feltételezzük, hogy lesznek olyan szociometriai kérdések, amelyeknél elsősorban nemi különbségeket fogunk találni és nem a fogyatékos tényező lesz a meghatározó. Ezt arra alapozzuk, hogy vannak olyan kérdések, amelyek a kognitív tényezőktől független egyéb képességbeli tehetségekre kérdeznek rá (rajz, sport, tánc stb.), amelyekben az értelmi fogyatékos tényétől függetlenül lehetnek tehetségek a gyermekek.

A vizsgálat módszere

A több szempontú szociometriai eljárást Mérei Ferenc dolgozta ki annak érdekében, hogy elősegítse az iskolák, kollégiumok közösségeinek vizsgálatát. Olyan eljárást hozott létre, amely nemcsak az egyén helyét mutatja meg a társas mezőben, hanem magát a közösséget is jellemzi, és lehetővé teszi egy csoportnak mint szociálpszichológiai egységnek a meghatározását. Ezt úgy érte el, hogy nemcsak rokonszenvi, hanem funkció- és feladatvezérlésű választásokat is iktatott a szociometriai felmérésbe, így a spontán érzelmi összefüggéseken kívül felvilágosítást kaphatunk a társas mező reális viszonyairól,

hierarchiájáról, funkció jellegű tagolódásairól. Az adatokból következtetni lehet arra is, hogyan fűgnek össze a rokonszenvi választások a funkcióválasztásokkal.

A szociometriai felmérőlapot úgy állították össze, hogy a kérdések különböző mérlegelési szempontoknak feleljenek meg. Ezek lehetnek:

- Rokonszenvet feltételező kérdések (együttélés, együtt lakás, együtt szórakozás).
- Közösségi funkcióra vonatkozó kérdések (vezető, szervező, képviselő magasabb szervezetek előtt).
- Egyéni tulajdonságokra, képességekre, adottságokra, érvényesülésre vonatkozó kérdések (műveltség, kezűgyesség, szakmai hozzáértés).
- Közösségi helyzetre, népszerűsége vonatkozó kérdések (Merei, 1974, 1996).

Mindezeket figyelembevettük a kérdések összeállításánál.

A kérdéseket faktoranalizáltuk, mert tudni szeretttük volna, hogy az általunk összeállított kérdőív kérdései vajon csoportosulnak-e nagyobb faktorok mentén.

A Kaiser-Meyer-Olkin (KMO-) érték az egyik legfontosabb mérőszám annak megítélésében, hogy a változók – ebben az esetben a szociometriai felmérésben használt kérdések – mennyire alkalmasak a faktorelemzésre. Esetünkben a KMO-érték 0,934, vagyis nagyobb, mint 0,8, ami azt mutatja, hogy változóink nagyon alkalmasak a faktoranalízisre.

1. táblázat. Kaiser-Meyer-Olkin érték és a Bartlett-próba

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,934
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	9514,318
	df	378
	Sig.	,000

A Bartlett-próba korrelációkkal kapcsolatos teszt, hiszen a faktoranalízis alapfeltétele, hogy korreláljanak egymással a változók, lehetőleg minél erősebben. A fenti táblázatból leolvashatjuk, hogy a szignifikancia értéke $p < 0,001$, azaz a Bartlett-próba szerint a kiinduló változók alkalmasak a faktorelemzésre, mivel van közöttük korreláció (Sajtos és Mitev, 2007).

A faktoranalízis segítségével 5 faktort azonosítottunk.

1. faktor: Képességek

Ezek a kérdések különböző képességekkel kapcsolatosak (például: intellektuális képességek, motoros képességek, szociális képességek stb.) (2. táblázat).

2. táblázat. A képességek faktorhoz tartozó kérdések

Szociometriai kérdés	Faktorsúly
Kik a legszorgalmasabbak az osztályban?	,941
Kiket küldenél el az osztályból egy tanulmányi versenyre?	,911
Kik rajzolnak a legügyesebben?	,638
Kiknek szokott közületek a tanító néni megbízásokat adni?	,807
Ki tudná a legjobban megszervezni az osztályban a farsangot?	,743
Kiket szokott sokszor megdicsérni a tanító néni?	,913
Kik a legmegértőbbek az osztályban?	,694

Szociometriai kérdés	Faktorsúly
Kik azok, akik a legügyesebben szerepelnének egy TV-s vetélkedőben?	,780
Kik azok, akik gyakran jól válaszolnak a tanító néni kérdésére?	,909
Kik azok, akik szívesen segítenek másoknak?	,687
Kikre vagy a legbüszkébb az osztályban?	,850

Az 1. faktor Cronbach-alfája: 0,958.

2. faktor: Beilleszkedési nehézségek

Ebbe a faktorba olyan kérdések kerültek, amelyek a beilleszkedési problémákra kérdeznék rá (3. táblázat).

3. táblázat. A beilleszkedési nehézségek faktorhoz tartozó kérdések

Szociometriai kérdés	Faktorsúly
Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak?	,857
Kik azok a csendes gyermekek nálatok, akik nem szoktak szerepelni az órán?	,775
Kik azok, akik még keresik barátjukat az osztályban?	,846
Kiknek segít gyakran a tanító néni közületek?	,594
Ha vannak, véleményed szerint, kik nem érzik igazán jól magukat köztetek?	,813
Kik azok az osztályban, akik valamiben mások, mint a többiek?	,813

A 2. faktor Cronbach-alfája: 0,888.

3. faktor: Rokonszenvi választások

Ebbe a faktorba kerültek azok a kérdések, amelyek segítségével a szociogram felrajzolható. Ezeknek a kérdéseknek a segítségével vizsgáltuk az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek és osztálytársaik kölcsönös választásait (4. táblázat).

4. táblázat. A rokonszenvi választások faktorhoz tartozó kérdések

Szociometriai kérdés	Faktorsúly
Kiket hívnál meg a születésnap köszöntésére?	,753
Kiknek a bulijára mennél el legszívesebben?	,745
Kikkel osztanád meg a legféltebb titkodat?	,760
Kik azok, akikkel a legszívesebben beszélgetsz az osztályban?	,761

A 3. faktor Cronbach-alfája: 0,908.

4. faktor: Versengés faktor

Ebbe a faktorba kerültek azok a kérdések, amelyek a versengéssel kapcsolatos elemekre kérdeznék rá. Olyan gyermekeket választhattak, akik szeretnek győzni és szívesen versenyeznek is (5. táblázat).

5. táblázat. A versengés faktorhoz tartozó kérdések

Szociometriai kérdés	Faktorsúly
Kik a legjobb sportolók az osztályban?	,856
Kik azok, akik jó csapatkapitányok lennének egy versenyen?	,723
Kik azok, akik leginkább győzni szeretnének?	,790

A 4. faktor Cronbach-alfája: 0,814.

5. faktor: Verbális agresszió

Ebbe a faktorba került két kérdés. Az egyik a gyermeki csúfolódásra kérdez rá, míg a másik a tanító által alkalmazott verbális büntetésekre (6. táblázat).

6. táblázat. A verbális agresszió faktorhoz tartozó kérdések

Szociometriai kérdés	Faktorsúly
Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért?	,867
Kik azok, akik gyakran csúfolódnak?	,835

Az 5. faktor Cronbach-alfája: 0,822.

A vizsgált minta jellemzői

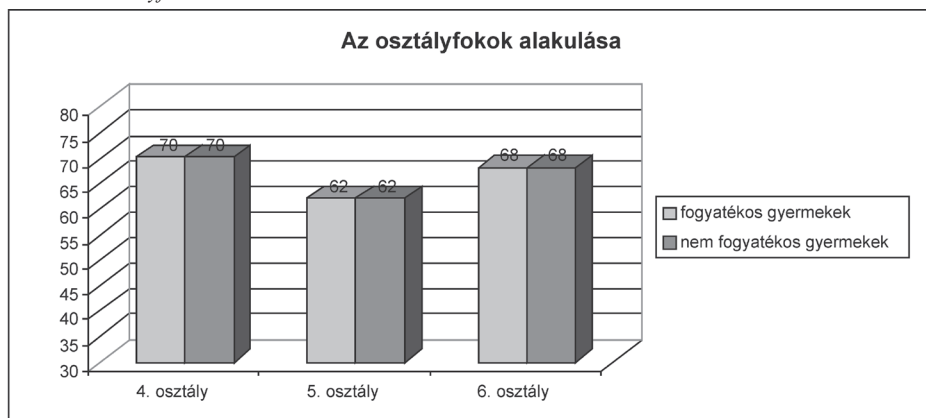
A vizsgálatban integráltan tanuló enyhén értelmi fogyatékos gyermekek vettek részt. A gyermekek nemi eloszlása a 7. táblázatban látható.

7. táblázat. A vizsgálatban részt vevő gyermekek nemi eloszlása

	nem fogyatékos csoport	fogyatékos csoport	összesen
fiú	103	103	206
lány	97	97	194
összesen	200	200	400

A gyermekek eloszlását az egyes osztályfokon belül az 1. ábra foglalja össze.

1. ábra. Az osztályfokok alakulása a mintában

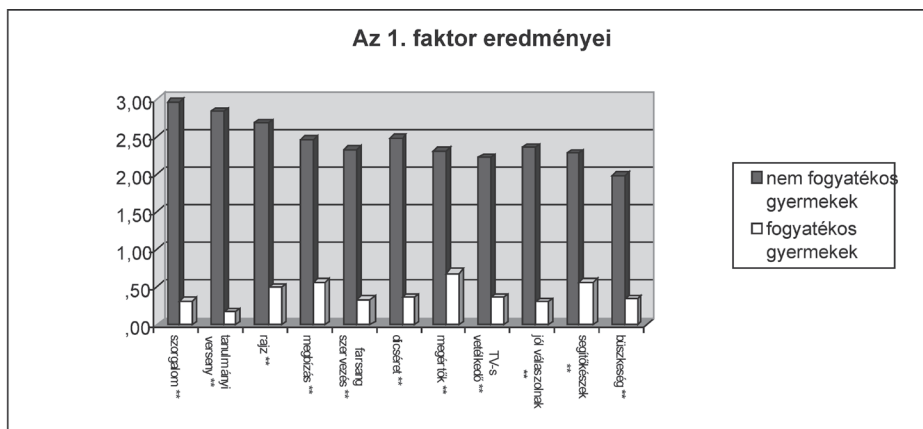

Eredmények

A szociometriai kérdéssorra kapott eredményeket a fentebb bemutatott faktoranalízis eredményeképpen kapott faktorok mentén tesszük.

Az 1. faktor elemzése

Az 1. faktorba tartoztak azok a kérdések, amelyek a gyermekek képességeivel kapcsolatosak, legyen az kognitív (megismerő) képesség, motoros képesség vagy akár szociális képesség. Az egyszempontos varianciaanalízis eredményeit foglalja össze a 2. ábra.

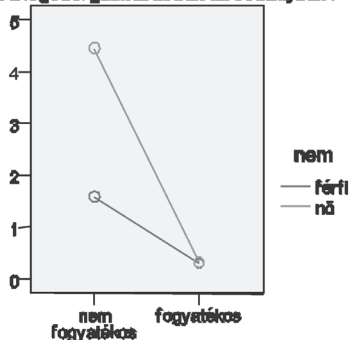
2. ábra. Az 1. faktor eredményei

Jelölés: +: $p < 0.10$; *: $p < 0.05$, **: $p < 0.01$

Az összes kérdésben a nem-fogyatékos csoport tagjait szignifikánsan ($p < 0,001$) többet választották az osztálytársak, mint az enyhén értelmi fogyatékos csoportba tartozó egyéneket (szorgalom: $F=60,92$, $p < 0,001$; tanulmányi verseny: $F=69,506$, $p < 0,001$; rajz: $F=53,192$, $p < 0,0001$; megbízás: $F=54,985$, $p < 0,001$; farsang-szervezés: $F=88,932$, $p < 0,001$; dícséret: $F=54,445$, $p < 0,001$; megértők: $F=77,744$, $p < 0,001$; TV-s vetélkedő: $F=92,803$, $p < 0,001$; jól válaszolnak: $F=73,832$, $p < 0,001$; segítőkészek: $F=69,775$, $p < 0,001$; büszkeség: $F=68,809$, $p < 0,001$).

Kétszempontos varianciaanalízis segítségével azt elemeztük, hogy a fentebb ismertett eredményeket a nem miként befolyásolta a mintánkban. A következő ábrán a függőleges tengelyen látható a választások száma az adott kérdésre, a vízszintes tengelyen pedig az, hogy a személy fogyatékos volt-e vagy sem. Az 1. faktorhoz tartozó kérdésekből csak egyet mutatunk be ábrán. A fogyatékos ténye nem egyformán befolyásolja a szociometriában kapott választásokat a fiúknál és a lányoknál (szorgalom: $F=18,871$, $p < 0,001$; tanulmányi verseny: $F=15,094$, $p < 0,001$; rajz: $F=15,826$, $p < 0,0001$; megbízás: $F=14,215$, $p < 0,001$; farsang szervezés: $F=44,014$, $p < 0,001$; dícséret: $F=18,043$, $p < 0,001$; megértők: $F=16,652$, $p < 0,001$; TV-s vetélkedő: $F=22,288$, $p < 0,001$; jól válaszolnak: $F=15,425$, $p < 0,001$; segítőkészek: $F=17,86$, $p < 0,001$; büszkeség: $F=10,975$, $p < 0,001$). Vagyis ezeknél a kérdéseknél a nem fogyatékos gyermekek esetében a lányok szignifikánsan több választást kaptak, míg a fogyatékos tanulóknál azonos mértékben kaptak választást a fiúk és a lányok.

Kik a legszorgalmasabbak az osztályban?

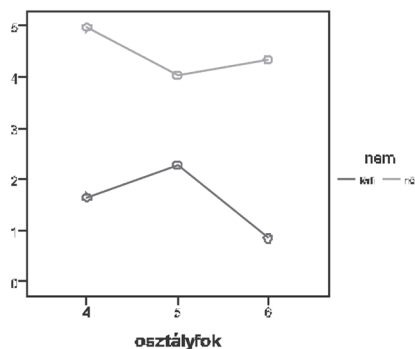

3. ábra. Kik a legszorgalmasabbak az osztályban?

Míg az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek esetében egy kérdésnél van szignifikáns különbség a választások számába a fiúk és a lányok között (megbízás: $t=-2,108$, $p<0,05$), addig a nem-fogyatékos csoportba tartozó diákoknál az figyelhető meg, hogy a lányok minden kérdésnél szignifikánsan több választást kaptak (szorgalom: $t=-4,447$, $p<0,001$; tanulmányi verseny: $t=-3,82$, $p<0,001$; rajz: $t=-3,846$, $p<0,0001$; megbízás: $t=-4,886$, $p<0,001$; farsang-szervezés: $t=-6,54$, $p<0,001$; dicséret: $t=-4,149$, $p<0,001$; megértők: $t=-5,267$, $p<0,001$; TV-s vetélkedő: $t=-4,46$, $p<0,001$; jól válaszolnak: $t=-3,608$, $p<0,001$; segítőkészek: $t=-4,84$, $p<0,001$; büszkeség: $-3,842$, $p<0,001$).

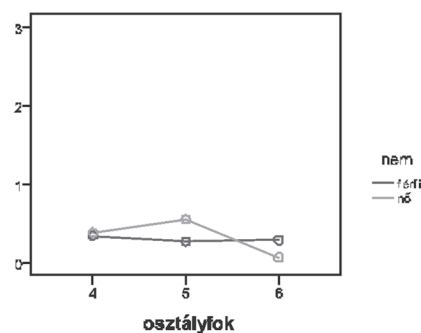
A 4. és 5. ábrákon a nem fogyatékos és az enyhén értelmi fogyatékos csoport eredményei az osztályfok és a nem tükrében láthatók, módszerként kétszemponos varianciaanalízist használtunk.

Kik a legszorgalmasabbak az osztályban? (kontroll csoport)

4. ábra. Kik a legszorgalmasabbak az osztályban? (kontrollcsoport)

Kik a legszorgalmasabbak az osztályban? (kísérleti csoport)

5. ábra. Kik a legszorgalmasabbak az osztályban? (kísérleti csoport)

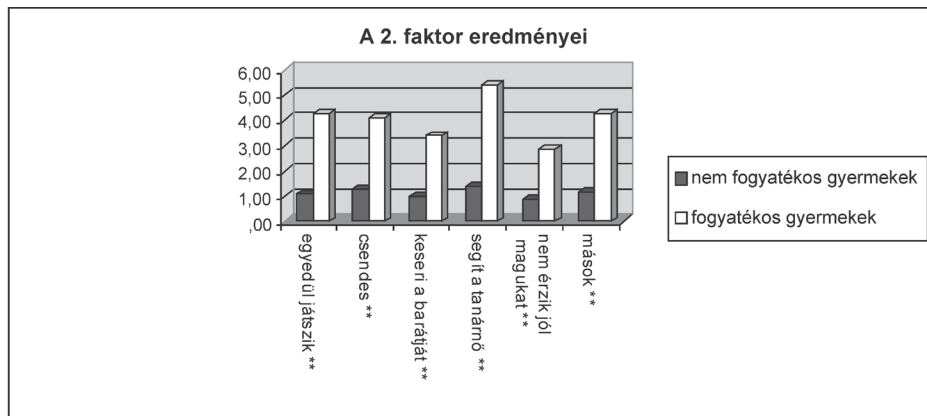
A megbízások kapcsán a fogyatékos csoportnál a nemnek ($F=4,671$, $p<0,05$) és az osztályfoknak ($F=4,296$, $p<0,05$) van hatása, a kettő interakciójának viszont nincsen ($F=1,48$, $p=0,23$). Ahogy fentebb is említettük, a lányok több megbízást kapnak a tanítótól, mint a fiúk. Az osztályfokok függvényében ez mindkét nem esetében csökken, vagyis minél magasabb osztályfokról beszélünk, annál kevesebb megbízást adnak a pedagógusok az integráltan tanuló, enyhén értelmi fogyatékos gyermekeknek.

A TV-s vetélkedőre vonatkozó kérdésnél a fogyatékos csoport esetében ismét tendencia figyelhető meg a nem tekintetében ($F=3,091$, $p<0,1$), csak fordítva, mint a nem fogyatékos csoport esetében, hiszen a fiúk kaptak több választást. Az osztályfok és a nem interakciójában ($F=2,784$, $p<0,1$) az osztályfoknak önmagában nincs szignifikáns hatása ($F=2,056$, $p=131$). Az integrált gyermekek közül inkább a fiúkat küldenek el erre az osztálytársak, mint a lányokat. Ez érdekes, mivel a nem fogyatékos csoport esetében szignifikánsan több lányt küldenek el erre a feladatra, mint fiút.

A tanító néni kérdéseire jól válaszolóokra vonatkozó kérdésnél az enyhén értelmi fogyatékos csoport esetében ismét tendencia figyelhető meg a nem tekintetében ($F=2,742$, $p<0,1$), valamint szignifikáns hatás az osztályfok esetében ($F=4,731$, $p<0,05$), a kettő interakciója továbbra sem szignifikáns ($F=1,248$, $p=0,289$). Ismét tendencia figyelhető meg, vagyis az enyhén értelmi fogyatékos gyermekeknél inkább a fiúk válaszolnak jól, míg a nem fogyatékos csoportnál szignifikánsan többször a lányokat jelölték erre a kérdésre.

A 2. faktor elemzése

Ebbe a faktorba olyan kérdések kerültek, amelyek a beilleszkedési nehézségekre kérdeztek rá. Az egyszempontos varianciaanalízis eredményeit foglalja össze a 6. ábra.

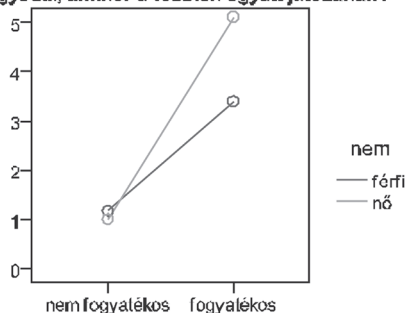
6. ábra. A 2. faktor elemzése

Jelölés: +: $p<0,10$; *: $p<0,05$; **: $p<0,01$

Az összes kérdésben az enyhén értelmi fogyatékos csoport tagjait szignifikánsan ($p<0,001$) többet választották az osztálytársak, mint a nem fogyatékos csoportba tartozó egyéneket (egyedül játszik: $F=70,45$, $p<0,001$; csendes: $F=71,017$, $p<0,001$; keresi a barátját: $F=54,069$, $p<0,001$; segít a tanárnő: $F=127,889$, $p<0,001$; nem érzik jól magukat: $F=56,177$, $p<0,001$; mások: $F=109,571$, $p<0,001$).

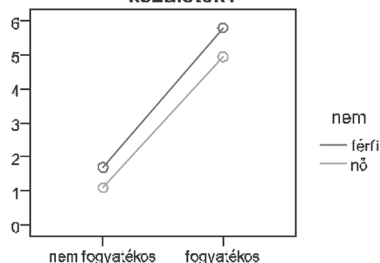
Kétszemponτος varianciaanalízis segítségével azt elemeztük, hogy a fentebb ismertett eredményeket a nem miként befolyásolta a mintánkban. A 7. és 8. ábrákon a függőleges tengelyen látható a válaszítások száma az adott kérdésre, a vízszintes tengelyen pedig az, hogy a személy fogyatékos volt-e vagy sem.

Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak?

7. ábra. Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak?

Kiknek segít gyakran a tanító néni közületek?

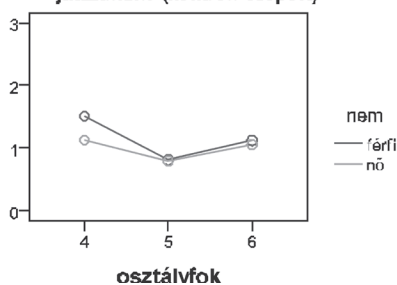

8. ábra. Kiknek segít gyakran a tanító néni közületek?

Több kérdés kapcsán kaptuk azt az eredményt, hogy a fogyatékoság ténye nem egyformán befolyásolja a beilleszkedési nehézségekkel kapcsolatos választásokat a fiúknál és a lányoknál (egyedül játszik: $F=6,543$, $p<0,05$; csendes: $F=5,846$, $p<0,05$; keresi a barátját: $F=5,007$, $p<0,05$; nem érzik jól magukat: $F=6,863$, $p<0,01$). Két kérdés kapcsán viszont nem ezt az eredményt kaptuk. A tanárnő segítségére rákérdező kérdés kapcsán nem találtunk interakciót a nem és a fogyatékoság ténye között ($F=0,13$, $p=0,718$), vagyis a fiúk, legyenek akár a nem fogyatékos vagy a fogyatékos csoportban, több segítséget kapnak a lányokhoz képest, ezért az egyenesek párhuzamosan futnak. A „mások, mint a többiek” kérdésnél csak tendenciát találtunk a két tényező interakciója során ($F=3,045$, $p<0,1$).

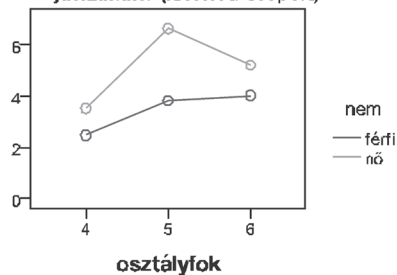
A 9. és 10. ábrákon a két csoport eredményei az osztályfok és a nem tükrében láthatók, módszerként kétszemponτος varianciaanalízist használtunk.

Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak? (kontroll csoport)

9. ábra. Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak? (kontrollcsoport)

Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak? (kísérleti csoport)

10. ábra. Kik azok a gyermekek, akik szívesebben vannak egyedül, amikor a többiek együtt játszanak? (kísérleti csoport)

Az egyedül játszásra kérdező tételnél a fogyatékos csoport esetében viszont mind a nemre ($F=6,044$, $p<0,05$), mind az osztályfokra ($F=3,816$, $p<0,05$) találtunk szignifikáns hatást, a kettő interakciójára ellenben nem ($F=0,654$, $p=0,521$). Vagyis a lányok a többiek szerint többet játszanak egyedül, mint a fiúk, és az életkor előrehaladtával ez egyre többet van így mind a fiúknál, mind a lányoknál.

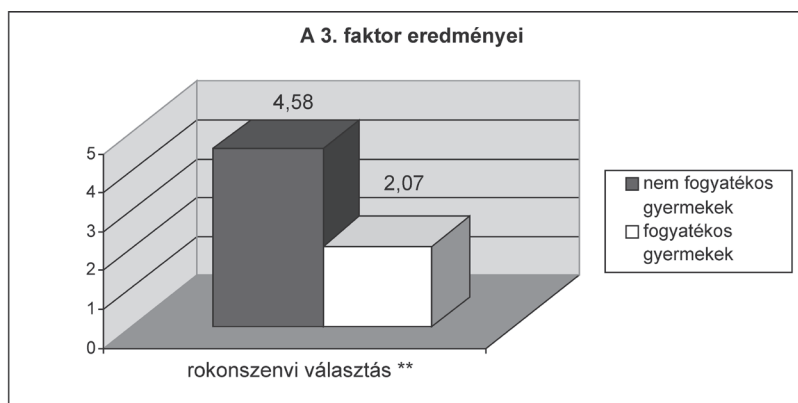
A csendes gyermekekre rákérdező tételnél a fogyatékos csoport esetében viszont a nemre ($F=7,329$, $p<0,01$) találtunk szignifikáns hatást, az osztályfokra ($F=2,048$, $p=0,132$) és a kettő interakciójára pedig nem ($F=2,154$, $p=0,119$). Itt is az látszik, hogy a lányok csendesebbek az órákon, mint a fiúk.

A barátkeresésre rákérdező tételnél az enyhén értelmi fogyatékos csoport esetében a nemre ($F=4,911$, $p<0,05$) találtunk szignifikáns hatást, az osztályfokra ($F=2,91$, $p<0,1$) csak tendenciát, és a kettő interakciójára semmilyen szignifikáns hatást nem találtunk ($F=1,016$, $p=0,364$). Szintén az enyhén értelmi fogyatékos lányok keresik inkább a barátait még az osztályban, mint a fiúk.

Az osztályban magukat nem jól érzőkre kérdező tételnél a fogyatékos csoport esetében szignifikáns különbséget találtunk a nemre ($F=4,673$, $p<0,05$) és az osztályfokra ($F=4,458$, $p<0,05$), a kettő interakciójára viszont nem ($F=1,253$, $p=0,288$). Ismét azt az eredményt kaptuk, hogy az enyhén értelmi fogyatékos lányok kevésbé érzik jól magukat az osztályban a fiúkhöz képest (a nem fogyatékos csoportnál inkább a fiúkra gondolnak ennél a kérdésnél), és a többiek szerint jelentős a különbség a 4. és az 5. osztály között, a 6. osztályra azonban ez mérséklődik.

A 3. faktor elemzése

Ebbe a faktorba kerültek a rokonszenvi választások. A négy kérdésre kapott eredményeket egyben fogjuk bemutatni és kezelni, a szociometriai vizsgálatok szokásos feldolgozását követve. Az egyszempontos varianciaanalízis eredményeit foglalja össze a 11. ábra.

11. ábra. A 3. faktor elemzése

Jelölés: +: $p<0,10$; *: $p<0,05$; **: $p<0,01$

Szignifikánsan kevesebb választást kaptak az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek, mint a nem fogyatékos csoportba tartozó tanulók ($F=72,318$, $p<0,001$). Ehhez hasonló eredményeket kapott Pijl és Frostad (2010), akik azt találták, hogy a fogyatékos gyer-

mekek kevésbé elfogadottak az osztályban, mint a nem fogyatékos gyermekek, vagyis jelentősen kevesebb rokonszenvi választást kaptak a szociometria során.

Kétszemponos varianciaanalízis segítségével azt elemeztük, hogy a fentebb ismertett eredményeket a nem miként befolyásolta a mintánkban (12. ábra).

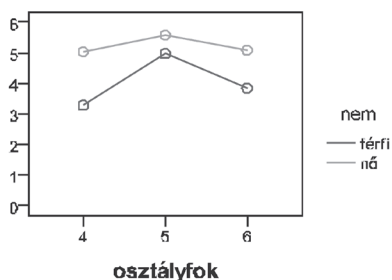

12. ábra. Rokonszenvi választások

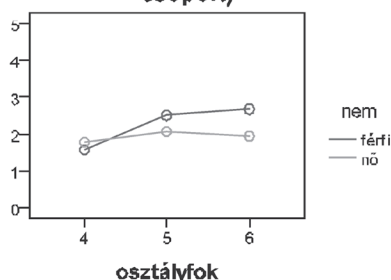
A rokonszenvi választások esetében azt látjuk, hogy a nemnek nincs szignifikáns hatása ($F=2,709$, $p=0,101$), viszont a fogyatékoság tényének ($F=75,051$, $p<0,001$) és a két tényező együttesének már van ($F=6,684$, $p<0,05$), ez utóbbi az ábrán is jól látható, hiszen az egyenesek metszik egymást. Az enyhén értelmi fogyatékos lányok kevesebb rokonszenvi választást kaptak mind a nem fogyatékos lányokhoz, mind pedig az enyhén értelmi fogyatékos fiúkhoz képest.

A 13. és 14. ábrákon a két csoport eredményei az osztályfok és a nem tükrében láthatók, módszerként kétszemponos varianciaanalízist használtunk.

Rokonszenvi választások (kontroll csoport)

Rokonszenvi választások (kísérleti csoport)

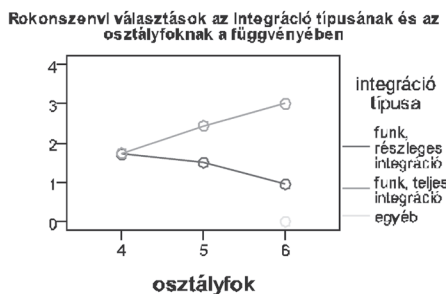

13. ábra. Rokonszenvi választások (kontrollcsoport)

14. ábra. Rokonszenvi választások (kísérleti csoport)

A nem fogyatékos csoport esetében a nemnél találtunk szignifikáns hatást ($F=7,08$, $p<0,01$), az osztályfok ($F=2,124$, $p=0,122$) és a kettő tényező interakciójánál nem ($F=0,516$, $p=0,598$). Az enyhén értelmi fogyatékos csoport esetében egyik tényezőnél sem mutatkozott szignifikáns különbség (nem: $F=0,742$, $p=0,39$; osztályfok: $F=1,257$, $p=0,287$, interakció: $F=0,573$, $p=0,565$).

Szintén kétszemponos varianciaanalízissel néztük meg az integráció típusának hatását és az osztályfok hatását a rokonszenvi választások alakulására az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek esetében (15. ábra).

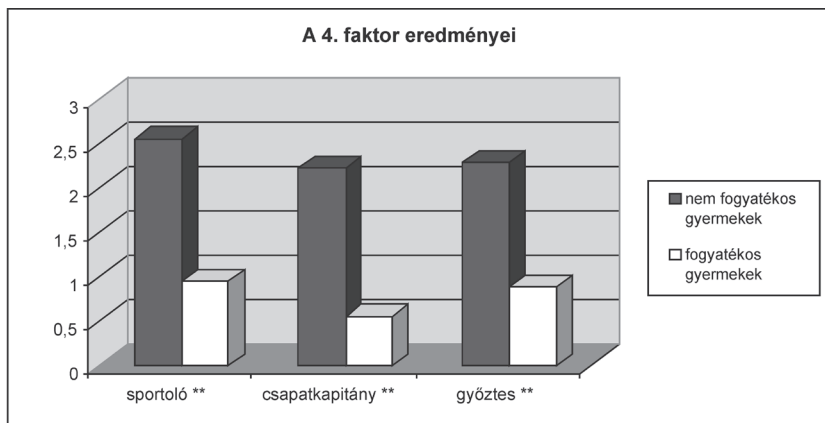

15. ábra. Rokonszenvi választások az integráció típusának és az osztályfoknak a függvényében

Az eredmények azt mutatják, hogy az integráció típusának van szignifikáns hatása a rokonszenvi választásokra ($F=3,088$, $p<0,05$), az osztályfoknak nincs ($F=0,143$, $p=0,867$), és az integráció típusa és az osztályfok interakciójának sincs jelentős hatása ($F=1,935$, $p=0,148$). Vagyis teljes integrációban az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szignifikánsan több rokonszenvi választást kaptak, mint azok a diákok, aki részleges integrációban tanulnak.

A 4. faktor elemzése

Ebbe a faktorba kerültek a versengéssel kapcsolatos kérdések. Az egyszemponos varianciaanalízis eredményeit foglalja össze a 16. ábra.

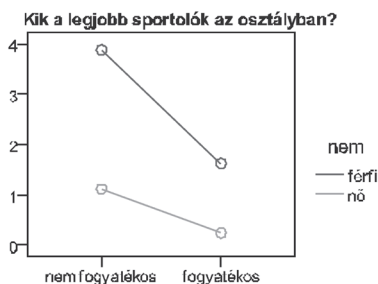

16. ábra. A 4. faktor elemzése

Jelölés: +: $p<0,10$; *: $p<0,05$, **: $p<0,01$

Mind a három kérdésben a nem fogyatékos csoport tagjait szignifikánsan ($p<0,001$) többet választották az osztálytársak, mint az enyhén értelmi fogyatékos tanulókat (sportoló: $F=21,121$, $p<0,001$; csapatkapitány: $F=62,545$, $p<0,001$; győztes: $F=38,284$, $p<0,001$).

Kétszemponτος varianciaanalízis segítségével azt elemeztük, hogy a fentebb ismertett eredményeket a nem miként befolyásolta a mintánkban. Ezek olyan kérdések voltak, amelyekre mind a nem fogyatékos, mind az enyhén értelmi fogyatékos csoport esetében leginkább fiúkra esett a társak választása (17. és 18. ábra).

17. ábra. Kik a legjobb sportolók az osztályban?

18. ábra. Kik azok, akik jó csapatkapitányok lennének egy versenyen?

A „Kik a legjobb sportolók?” kérdésre kapott válaszok azt mutatják, hogy szignifikáns hatása van mind a nemnek ($F=39,605$, $p<0,001$), mind a fogyatékoságnak ($F=22,624$, $p<0,001$), mind pedig a kettő interakciójának ($F=4,423$, $p<0,05$) (17. ábra).

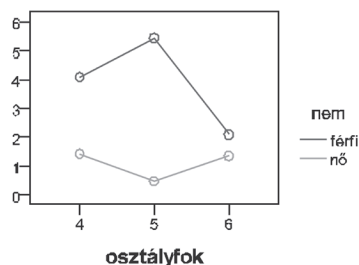
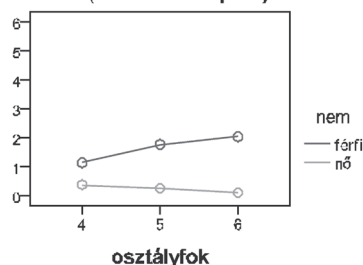
A csapatkapitánysággal kapcsolatos kérdésnél azt találtuk, hogy a nemnek ($F=6,448$, $p<0,05$) és a fogyatékoság tényének van szignifikáns hatása ($F=63,151$, $p<0,001$), viszont a kettő interakciójának nincs ($F=0,001$, $p=0,974$), ez utóbbi az ábrán jól látható, az egyenesek párhuzamosak egymással (18. ábra).

19. ábra. Kik azok, akik leginkább győzni szeretnék?

A győzni akarásra vonatkozó kérdésnél hasonló eredményeket kaptunk, mint a csapatkapitánysággal kapcsolatban. A nemnek ($F=33,591$, $p<0,001$) és a fogyatékoságnak van szignifikáns hatása ($F=40,836$, $p<0,001$), viszont a kettő interakciójának nincs ($F=2,083$, $p=0,15$) (19. ábra).

A 20–21. ábrákon a nem fogyatékos és a fogyatékos csoport eredményei az osztályfok és a nem tükrében láthatók, módszerként kétszemponτος varianciaanalízist használtunk.

Kik a legjobb sportolók az osztályban?
(kontroll csoport)20. ábra. Kik a legjobb sportolók az osztályban?
(kontrollcsoport)Kik a legjobb sportolók az osztályban?
(kísérleti csoport)21. ábra. Kik a legjobb sportolók az osztályban?
(kísérleti csoport)

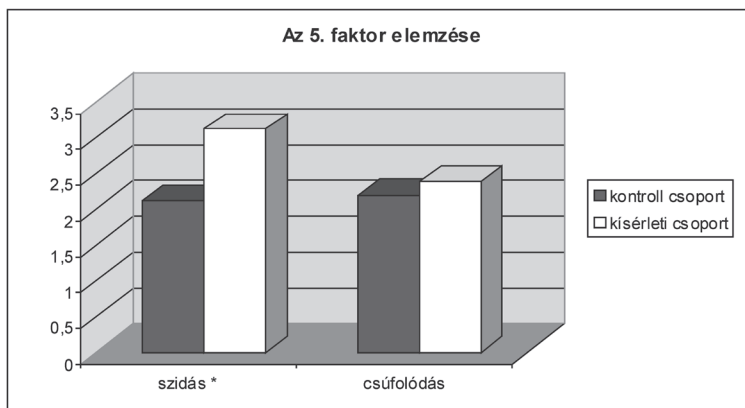
A nem fogyatékos csoport esetében a sportolásra vonatkozó kérdésnél a nemre szignifikáns hatást kaptunk ($F=24,956$, $p<0,001$), az osztályfokra nem ($F=1,876$, $p=0,156$), a két tényező interakciójára ismét jelentős a hatás ($F=4,678$, $p<0,01$). A fogyatékos csoport esetében csak a nemre találtunk ilyen szignifikáns hatást ($F=17,106$, $p<0,001$), az osztályfokra ($F=0,327$, $p=0,721$) és a két tényező interakciójára nem ($F=1,082$, $p=0,341$). A két csoport között a különbséget az okozza, hogy a nem enyhén értelmi fogyatékos fiúkat a 6. osztályban sokkal kevesebben választották ebben a kérdésben, mint 4. vagy 5. osztályban.

A nem fogyatékos csoport esetében a csapatkapitány kiválasztására vonatkozó kérdésnél egyik tényezőre sem találtunk szignifikáns hatást (nem: $F=1,801$, $p=0,181$; osztályfok: $F=2,143$, $p=0,12$; interakció: $F=0,667$, $p=0,514$). A fogyatékos csoport esetében csak a nemre találtunk ilyen hatást ($F=10,195$, $p<0,01$), az osztályfokra ($F=0,862$, $p=0,424$) és az interakcióra viszont nem ($F=0,806$, $p=0,448$).

Ebben a faktorban az utolsó kérdésnél mindkét csoport esetében csak nemi hatást találtunk (nem fogyatékos: $F=17,949$, $p<0,001$; fogyatékos: $F=19,556$, $p<0,001$), az osztályfok (nem fogyatékos: $F=1,456$, $p=0,236$; fogyatékos: $F=0,023$, $p=0,977$) és az interakció (nem fogyatékos: $F=1,677$; $p=0,19$; fogyatékos: $F=0,638$, $p=0,529$) jelenléte nem jelentős ennél a kérdésnél.

Az 5. faktor elemzése

Ebbe a faktorba kerültek a verbális agresszióval kapcsolatos kérdések. Az egyszempontos varianciaanalízis eredményeit foglalja össze a 22. ábra.

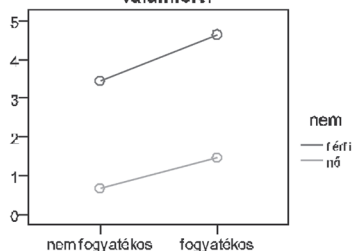
22. ábra. Az 5. faktor elemzése

Jelölés: +: $p < 0.10$; *: $p < 0.05$, **: $p < 0.01$

A kérdéssorban egyetlen olyan kérdés volt, ahol nem találtunk szignifikáns különbséget valamelyik csoport javára, és ez a csúfolódásra rákérdező elem volt. Ezek szerint az integrált gyermekek ugyanannyira csúfolódnak, mint az osztály többi tagja, nem többet és nem kevesebbet ($F=0,321$, $p=0,571$). A tanár nő gyakori szidására vonatkozó kérdésnél már ismét kapunk szignifikáns különbséget, vagyis az enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket többször megszidják az osztálytársaik szerint, mint a nem fogyatékos csoportba tartozó tanulókat ($F=6,107$, $p < 0,05$).

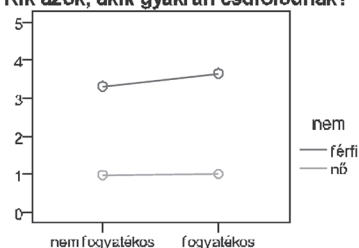
Kétszemponos varianciaanalízis segítségével azt elemeztük, hogy a fentebb ismertetett eredményeket a nem miként befolyásolta a mintánkban (23. és 24. ábra).

Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért?

23. ábra. Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért?

Kik azok, akik gyakran csúfolódnak?

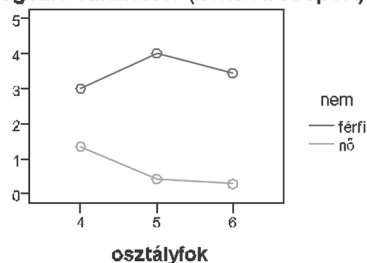
24. ábra. Kik azok, akik gyakran csúfolódnak?

A szidással kapcsolatban találtunk nemi különbségeket ($F=62,539$, $p < 0,001$), és ahogy fentebb is említettük, van a fogyatékoság tényéhez kapcsolható szignifikáns hatás ($F=6,937$, $p < 0,01$), a két tényező interakciójánál illet nem találtunk ($F=0,285$, $p=0,594$), ez utóbbi a 23. ábrán jól látható, az egyenesek párhuzamosak egymással. A tanító inkább fiúkat szid meg az osztályban mind a fogyatékos, mind a nem fogyatékos gyermekek közül.

A csúfolódásra vonatkozó kérdésnél csak nemi különbségeket találtunk ($F=62,64$, $p<0,001$), a fogyatékosásra ($F=0,349$, $p=0,555$) és a két tényező interakciójára nem ($F=0,241$, $p=0,624$), ez utóbbi a fenti ábrán jól látható, az egyenesek párhuzamosak egymással. Vagyis csúfolódnak inkább a fiúk szoktak, a lányok – tartoznak bármelyik csoportba is – kevésbé.

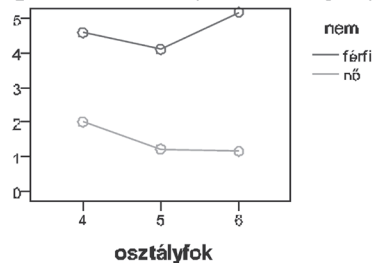
A 25. és 26. ábrán a nem fogyatékos és a fogyatékos csoport eredményei az osztályfok és a nem tükrében láthatók, módszerként kétszemponos varianciaanalízist használtunk.

Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért? (kontroll csoport)

25. ábra. Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért? (kontrollcsoport)

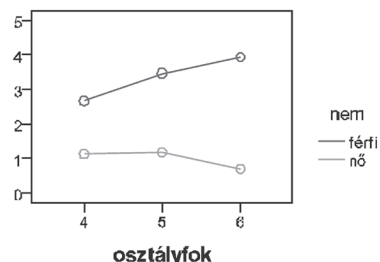
Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért? (kísérleti csoport)

26. ábra. Kik azok, akiket a tanító néni gyakran megszid valamiért? (kísérleti csoport)

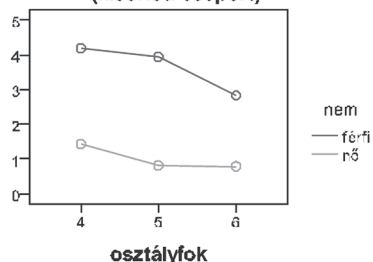
Tovább elemezve a kapott adatokat azt látjuk, hogy továbbra is a nemnek van jelentős hatása erre a kérdésre mind a nem fogyatékos csoport ($F=31,94$, $p<0,001$), mind pedig az enyhén értelmi fogyatékos csoport ($F=30,085$, $p<0,001$) esetében. Az osztályfokra (nem fogyatékos: $F=0,206$, $p=0,814$; fogyatékos: $F=0,426$, $p=0,654$) és a két tényező interakciójára nem találtunk ilyen összefüggést (nem fogyatékos: $F=1,432$, $p=0,241$; fogyatékos: $F=0,6$, $p=0,55$).

Kik azok, akik gyakran csúfolódnak? (kontroll csoport)

27. ábra. Kik azok, akik gyakran csúfolódnak? (kontrollcsoport)

Kik azok, akik gyakran csúfolódnak? (kísérleti csoport)

28. ábra. Kik azok, akik gyakran csúfolódnak? (kísérleti csoport)

A csúfolódással kapcsolatban hasonló eredményt kaptunk, mint a faktorba tartozó másik kérdésnél. A nemnek van jelentős hatása erre a kérdésre mind a nem fogyatékos csoport ($F=25,893$, $p<0,001$), mind pedig az enyhén értelmi fogyatékos csoport ($F=38,194$, $p<0,001$) esetében. Az osztályfokra (nem-fogyatékos: $F=0,375$, $p=0,688$; fogyatékos: $F=1,924$, $p=0,149$) és a két tényező interakciójára nem találtunk ilyen összefüggést (nem-fogyatékos: $F=1,178$, $p=0,31$; fogyatékos: $F=0,549$, $p=0,578$) (27. és 28. ábra).

A vizsgálat eredményeinek összefoglalása

A kutatás egyes megállapításait a hipotézisek mentén rendszerezzük.

1. A korábbi szociometriai vizsgálatok alapján azt feltételezzük, hogy az integráltan tanuló enyhén értelmi fogyatékos gyermekek rokonszenvi kérdések tekintetében kevesebb kölcsönös választást kapnak osztálytársaiktól, mint a többi gyermek.

Általában szignifikánsan kevesebb választást kaptak az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek, mint a nem fogyatékos tanulók. Ehhez hasonló eredményeket kapott többek között Pijl és Frostad (2010), akik azt találták, hogy a fogyatékos gyermekek kevésbé elfogadottak az osztályban, mint a nem fogyatékos gyermekek, vagyis jelentősen kevesebb rokonszenvi választást kaptak a szociometria során. Ezt megerősíti számos korábbi kutatási eredmény (Bless, 1995; Sale és Carey, 1995; Cambra és Silvestre, 2003; Torda, 2004; Frostad és Pijl, 2007; Koster és mtsai, 2007; Estell és mtsai, 2008, 2009).

A nemi különbségek tekintetében: a rokonszenvi választások esetében azt látjuk, hogy a nemnek nincs szignifikáns hatása, viszont a fogyatékoság tényének és a két tényező együttesének már van. Ez azt jelenti, hogy a rokonszenvi választásokat együttesen befolyásolja a nem és a fogyatékoság ténye.

Az osztályfokokat tekintve: vizsgáltunkban nem találtunk különbséget a rokonszenvi választások esetében. Ez ellentmond Skarbrevik (2005) adatainak, aki azt találta, hogy az idősebbek kevésbé fogadták be az akadályozott társaikat, mint a fiatalabbak.

Az előnytelen külső fizikai megjelenés, a furcsa vagy különösen az agresszív magatartás minden életkorban rontja a társas helyzetet. A szociális ügyesség, empátia, konfliktusmegoldó képesség viszont általában jellemzi a csoportban vezető szerepet játszó gyermekeket. Az elutasított gyermekekre jellemző az előnytelen külső vagy épp a bizarr, szokatlan, éretlen viselkedés (N. Kollár, 2004).

A csoportpozíciók szempontjából előnyös tulajdonságok: intelligencia, jó iskolai teljesítmény, felnőttektől való függetlenség, kedvesség, szociabilitás, bátorság (N. Kollár, 2004).

Az integráció típusát tekintve: teljes integrációban az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szignifikánsan több rokonszenvi választást kaptak, mint azok az integrált diákok, aki részleges integrációban tanulnak. Ez az eredmény ellentmond Bless (1995) vizsgálatának, ahol azt találták, hogy a fogyatékos tanulók alacsonyabb szociometriai státusza nem függ az integráció típusától. Sale és Carey (1995) megállapították, hogy az a tény, hogy a fogyatékos gyermekek a nap 100 százalékát integrált körülmények között töltik, még nem változtatja meg az azonos életkorú kortársak véleményét róluk.

A magasabb szocioökonómiai státusz a pozíció javulását eredményezi (N. Kollár, 2004). Fontos lenne a szociális készségek tanítása az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára is (Cuckle és Wilson, 2002), ezzel talán segíteni lehetne a kapcsolataik kialakítását és fenntartását.

2. Az integráltan tanuló enyhén értelmi fogyatékos gyermekek a beilleszkedési nehézségekre vonatkozó kérdésekben szignifikánsan több választást kapnak, mint a nem integrált osztálytársaik, mert a társaik számára is jól érzékelhetőek a beilleszkedési nehézségeik.

Az összes beilleszkedési nehézségre vonatkozó kérdésben általában az enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket szignifikánsan többet választották az osztálytársaik, mint a nem integrált tanulókat.

A nemi különbségeket nézve: az enyhén értelmi fogyatékos lányok a többiek szerint többet játszanak egyedül, mint az enyhén értelmi fogyatékos fiúk, és az életkor előrehaladtával ez nem változik. Ezt erősíti meg az az eredmény is, hogy a lányok csendesebbek az órákon, mint a fiúk. Szintén az enyhén értelmi fogyatékos lányokról állítják osztálytársaik, hogy „még keresik a barátaikat” az osztályban, inkább, mint a fiúkról. A fiúk viszont – legyenek akár a nem fogyatékos vagy a fogyatékos csoportban – több segítséget kapnak a tanártól a lányokhoz képest.

3. Feltételezzük, hogy lesznek olyan szociometriai kérdések, amelyeknél elsősorban nemi különbségeket fogunk találni, és nem a fogyatékoság ténye lesz a meghatározó. Ezt arra alapozzuk, hogy vannak olyan kérdések, amelyek a kognitív tényezőktől független egyéb képességbeli tehetségekre kérdeznek rá (rajz, sport, tánc stb.), amelyekben az értelmi fogyatékoság tényétől függetlenül lehetnek tehetségek a gyermekek.

A kérdéssorban egyetlen olyan kérdés volt, ahol nem találtunk szignifikáns különbséget valamelyik csoport javára, és ez a csúfolódásra rákérdező elem volt (Kik azok, akik gyakran csúfolódnak?). Ezek szerint általában az integrált gyermekek ugyanannyira csúfolódnak, mint az osztály többi tagja, nem többet és nem kevesebbet. A csúfolódásra vonatkozó kérdésnél csak nemi különbségeket találtunk, a fiúk többet használják ezt a verbális agresszív elemet, legyenek akár integráltak vagy nem integráltak. Ez az eredmény ellentmond annak az állításnak, hogy a lányokra inkább jellemző a verbális agresszió (F. Lassú, 2004).

Az osztályfokokat külön elemezve nem találtunk különbséget.

Irodalomjegyzék

- Benkmann, R. (1994): Iskolai nehézségekkel küzdő, magatartási problémákat mutató gyerekek szociális kompetenciájának fejlődése és integrációja. In: Papp G. (szerk.): *Válogatás az integrált nevelés szakirodalmából*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 83–91.
- Bless, G. (1995): A tanulásban akadályozottak integrációja – a szociális, emocionális és értelmi fejlődéssel kapcsolatos hatékonyságkutatás eredményei. In: Csányi Y. (szerk.): *Együttnevelés – Speciális igényű tanulók az iskolában*. Iskolafejlesztési Alapítvány Oki Iskolafejlesztési Központ. 132–142.
- Cambra, C. és Silvestre, N. (2003): Students with special educational needs in the inclusive classroom: social integration and self-concept. *European Journal of Special Needs Education*, 18. 2. sz. 197–208.
- Cuckle, P. és Wilson, J. (2002): Social relationships and friendships among young people with Down's syndrome in secondary schools. *British Journal of Special Education*, 29. 2. sz. 66–71.
- Elmiger, P. (1995): A többségi iskolákba integrált tanulók szociális helyzete. In: Csányi Y. (szerk.): *A hallássérült gyermekek integrált nevelése*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest. 278–287.
- Estell, D. B., Jones, M. H., Pearl, R., Van Acker, R., Farmer, T. W. és Rodkin, P. C. (2008): Peer Groups,

- Popularity, and Social Preference. Trajectories of Social Functioning Among Students With and Without Learning Disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, **41**. 1. sz. 5–14.
- Estell, D. B., Jones, M. H., Pearl, R. és Van Acker, R. (2009): Best friendship of students with or without learning disabilities across late elementary school. *Exceptional Children*, **76**. 1. sz. 110–124.
- F. Lassú Zs. (2004): A nemek kérdése – szexualitás az iskolában. In: N. Kollár K. és Szabó É. (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest. 551–562.
- Frederickson, N., Simmonds, E., Evans, L. és Soulsby, C. (2007): Assessing the social and affective outcomes of inclusion. *British Journal of Special Education*, **34**. 2. sz. 105–115.
- Frostad, P. és Pijl, S. J. (2007): Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education. *European Journal of Special Needs Education*, **22**. 1. sz. 15–30.
- Kleffken, B. (1996): Gondolatok az integráció-orientált iskolareformmal kapcsolatban. In: Csányi Y. (szerk.): *KÖZÖSEN. Szemelvénygyűjtemény az integratív nevelésről és oktatásról*. Bárcki Gusztáv Gyógy-pedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest. 70–75.
- Klicpera, C. és Klicpera, B. G. (2003): Soziale Erfahrungen von Grundschulern mit sonderpädagogischem Förderbedarf in Integrationsklassen – betrachtet im Kontext der Maßnahmen zur Förderung sozialer Integration. *Heilpädagogische Forschung*, **29**. 2. sz.
- Koster, M., Pijl, S. J., van Houten, E. és Nakken, H. (2007): The social position and development of pupils with SEN in mainstream Dutch primary schools. *European Journal of Special Needs Education*, **22**. 1. sz. 31–46.
- Lányiné Engelmayer Á. (1995): A külföldi integrációs modellek tanulságai a hazai alkalmazás számára. In: Csányi Y. (szerk.): *Együttnevelés – Speciális igényű tanulók az iskolában*. Iskolafejlesztési Alapítvány Óki Iskolafejlesztési Központ. 11–21.
- Mérei Ferenc (1974): *Szociálpszichológiai vizsgálatok az iskolában*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Mérei Ferenc (1996): *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó, Budapest.
- N. Kollár K. (2004b): Társas kapcsolatok, személyközi vonzalom és a csoportfolyamatok. In: N. Kollár K. és Szabó É. (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest. 279–309.
- Pijl, S. J. és Frostad, P. (2010): Peer acceptance and self-concept of students with disabilities in regular education. *European Journal of Special Needs Education*, **25**. 1. sz. 93–105.
- Ring, E. és Travers, J. (2005): Barriers to inclusion: a case study of a pupil with severe learning difficulties in Ireland. *European Journal of Special Needs Education*, **20**. 1. sz. 41–56.
- Sajtos L. és Mitev A. (2007): *SPSS kutatási és adat-elemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest.
- Sale, P. és Carey, D. M. (1995): The sociometric status of students with disabilities in a full-inclusion school. *Exceptional Children*, **62**. 1. sz. 6–19
- Skarbrevik, K. J. (2005): The quality of special education for students with special needs in ordinary classes. *European Journal of Special Needs Education*, **20**. 4. sz. 387–401.
- Torda Á. (2004): Az integrált iskoláztatás hatása a gyermek személyiségfejlődésére. In: Gordosné Szabó A. (szerk.): *Gyógyító pedagógia*. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 357–368.